

**ლიტერატურის მუზეუმში დაცული ხელთუქმნელი ხატის
საბალობელი**

სტატია მომზადდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის "ლიტერატურის მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა და დიგიტალიზაცია" (საგრანტო ხელშეკრულება #AR/109/I-20/14) ფარგლებში.

მოკლე შინაარსი

შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის ფარგლებში ლიტერატურის მუზეუმში მზადდება ხელნაწერთა აღწერილობის განმარტება. აღწერის პროცესში ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ერთმა ხელნაწერმა, რომელიც შესრულებულია ძალიან ლამაზი, გამორჩეული კალიგრაფიით. ხელნაწერის ტექსტი წარმოადგენს მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატისადმი მიძღვნილ უცნობ საგალობელს. ამიტომ საჭიროდ მივიჩნიეთ საგალობლის გამოქვეყნება.

ლიტერატურის მუზეუმში დაცულია მე-18 საუკუნის ხელნაწერი, რომელიც შეიცავს ანჩის ხატის საგალობელს.

იგი მცირე ზომისაა და შესხმითი ხასიათისა გახლავთ. საგალობლის ავტორი შესაძლოა სოლომონ ალექსი-მესხიშვილი იყოს.

Ia Gadua

**THE HYMN HONORING THE IMAGE OF THE SAVIOR MADE
WITHOUT HAND STORED IN THE LITERATURE MUSEUM**

Abstract

Shota Rustaveli National Science Foundation financed description of manuscripts stored in Literature Museum. In process our interest was drawn by one of the manuscript, written in a beautiful calligraphy. The text of manuscript is Hymn honoring the Image of the Savior Made Without Hand (Image of Edessa). We decided publish it.

The Museum of Georgian Literature saved many manuscripts, among them is 18th century manuscript - Hymn dedicated to Image of the Savior Made Without Hand (Image of Edessa). It is small sized, panegyric. The author may be Solomon Aleks-i-Meskhisvili.

საკვანძო სიტყვები: მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატი, საგალობელი, ანჩისხატის ტაძარი, სოლომონ ალექსი-მესხიშვილი, ერეკლე მეფე, დარეჯან დედოფალი, ლიტერატურის მუზეუმი.

Key words: The Image of the Savior Made Without Hand (Image of Edessa), Hymn, Church of Anchiskhati, Solomon Aleksi-meskhishvili, Erekle - King of Georgia, Queen Darejan, Literature Museum.

შესავალი. ანჩის მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის¹ თემა, განსაკუთრებით კი მისი საქართველოში დავანება, ჰაგიოგრაფებისა და ჰიმნოგრაფების ყურადღების არეალში თავიდანვე მოექცა. მის შესახებ მოთხრობილია „ანტონ მარტყოფელის ცხოვრების“ სვინაქსარულ რედაქციაში. საგალობლები კი სამა ქართველმა ჰიმნოგრაფმა უძღვნა – იოანე ანჩელმა, არსენ ბულმაისიმისძემ და საბა სვინგელოზმა.² მათ საგალობლებში აქცენტირებულია ხატის საქართველოში ჩამოყვანა, თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ისინი ორ განსხვავებულ ვერსიას გვთავაზობენ – „იოანე ანჩელის „გალობანი ანჩისხატისანი“ გვაუწყებს, რომ ანჩის მაცხოვრის ხატი იერაპოლიდან კლარჯეთში ჩამოუსვენებია ანდრია პირველწოდებულს... არსენ ბულმაისიმისძის თქმით, ეს ხატი ჩვენში ანტონმა [მარტყოფელმა] ჩამოაბრძანა... საბა სვინგელოზის საგალობელში... ჰიმნოგრაფი, არსენ ბულმაისიმისძის მსგავსად, აღიარებს ხელთუქმნელი ხატის ედესიდან საქართველოში ანტონ მარტყოფელის მიერ ჩამოსვენებას“ (სულავა 2003:120).

მსჯელობა. ლიტერატურის მუზეუმში დაცულია მე-18 საუკუნის ხელნაწერი³, რომელიც შეიცავს ანჩის ხატის საგალობელს და ეწოდება: „სიტყუანი შესწმითნი საუფლოსა ხელით უქმნელისა ხატისანი: ქმნილი ჩემ უღირსის მიერ“.

ხელნაწერი 4-გვერდიანია. ტექსტი განთავსებულია ჭვირნიშნის ცისფერ ფურცელზე, დაწერილია შავი მეღვინით, უღამაზესი კალიგრაფიული მხედრულით. აბზაცის საწყისი ასოები

¹ მოიხსენიება, როგორც „ხატი განკაცებისა“, „ედესის ხატი“, „პირი ღმრთისა“. საქართველოში ძველად ეწოდებოდა „ხატი ცვილოვანი“.

² სამეცნიერო ლიტერატურაში ხელთუქმნელი ხატისადმი მიძღვნილი საგალობლები კოდიკოლოგიურად და სახისმეტყველებითი თვალსაზრისით სრულად აქვს დამუშავებული ნესტან სულავას.

³ ხელნაწერის საინვენტარო ნომერი: სსღმ 10821-ხ.

ასომთავრულითაა, ერთადერთი, მხოლოდ ტექსტის დასაწყისი პირველი ასოა შესრულებული ასომთავრულითა და სინგურით.

საგალობელი მცირე ზომისაა და შესხმითი ხასიათისა გახლავთ. მასში არაფერია ნათქვამი ხელთქმენელი ხატის საქართველოში მოხვედრის შესახებ. საგალობლის ავტორი არ გვთავაზობს სიახლეს არც შინაარსობრივი თვალსაზრისით და არც უხვი სახისმეტყველებითი სახე-სიმბოლოებით გამოირჩევა, მაგრამ სწორედ სისადავესა და სწორად შერჩეულ თითოეულ სიტყვაში ჩანს განსაკუთრებული სიყვარული ხელთქმენელი ხატისადმი.

დასაწყისშივე ავტორი მაცხოვარს უწოდებს „პირმშოს ყოველთა დაბადებულთას“. ამავე სტრიქონის გასწვრივ აშიაზე მიწერილია: „კოლას.“ „პირმშო დაბადებულთა“ ქრისტეს მეტაფორაა და მისი მნიშვნელობა განმარტებულია პავლეს ეპისტოლეებში. მართლაც, საგალობლის დასაწყისი, ფაქტობრივად, იმეორებს კოლასელთა მიმართ პავლეს ეპისტოლეს მონაკვეთს. შედარებისთვის: „*შენ ხარ ხატი ღმრთისა უხილავისა, პირმშო ყოველთა დაბადებულთა, რამეთუ შენ მიერ დაებადა ყოველივე ცათა შინა და ქუეყანასა ზედა, ხილულნი და არა ხილულნი, ანუ საყდარნი, ანუ თუ უფლებანი, გინათუ მთავრობანი. გინა თუ ხელმწიფებანი. ყოველივე შენ მიერ დამტკიცნა, და შენ მიერ დაებადა...*“ (I). „*რომელი იგი არს ხატი ღმრთისა უხილავისაჲ, პირმშოჲ ყოველთა დაბადებულთაჲ, რამეთუ მის მიერ დაებადა ყოველივე ცათა შინა და ქუეყანასა ზედა, ხილულნი და არა-ხილულნი, ანუ თუ საყდარნი, ანუ უფლებანი, გინა თუ მთავრობანი, გინა თუ ჴელმწიფებანი – ყოველივე მის მიერ და მისა მიმართ დაებადა*“ (კოლას. I, 15-16).

ტექსტს ალამაზებს პარონიმაზიები: „*რომელი ცნობა მისწუთეს საიდუმლოთა შენთა მიუწთომელთა მიწთომად*“ (IV), მაცხოვრის მეტაფორები, ვერბალური ალიტერაციები: „*ხიღრმე და სივრცე განგებულებათა შენთა ვინ გამოიკუელიოს, უფსკრული საიდუმლოთა შენთა ვინ საცნაურ ჰყოს, განჭურეტასა შინა დისკოსა შორის გამოკრთომილისა შარავანდისასა უძღურ იქმნეს სახედველნი, ხოლო გამოძიებასა მიუწთომელისა გამოსაძიებელისასა უუძღურეს და დაჰხსნილ იქმნეს გონებანი*“

საგალობელში მოხსენიებულია მეფე ერეკლე და დარეჯან დედოფალი: „*თანა ხმითა ვედრებისათა, უფალო, მოხედე პირ-*

სა ცხებულისა მადიდებელისა შენისასა, განადიდე ცხოვრება მეფისა ჩვენისა ირაკლისა და ჰყავ წყალობა მისთანა სიგრძესა შინა ჟამთასა უკუნისამდე“; „მოყუარე და მადიდებელი სახელისა შენისა დედოფალი კეთილ-მორწმუნე დარეჯან მშვიდობით სიცოცხლით ბედნიერობით და საფარუელითა შენითა დაიფარე“ (4v);

საგალობლის ავტორი უცნობია. მის შესახებ ხელნაწერი არანაირ ინფორმაციას არ შეიცავს. ჩვენი ვარაუდით, საგალობელი შეიძლება ეკუთვნოდეს XVIII საუკუნის მწიგნობარს, პოეტს, კალიგრაფს, მგალობელს, წიგნთა მკაზმავს - სოლომონ ალექსი-მესხიშვილს, რომელიც 1791-1808 წლებში თბილისის ანჩისხატის ტაძრის დეკანოზი გახლდათ.

როგორც მღვდელი პოლიეპქტოს კარბელაშვილი აღნიშნავს, დეკანოზმა სოლომონმა გასაოცარი სიმამაცე და ერთგულება გამოიჩინა სწორედ ხელთუქმნელი ხატისადმი – 1795 წლის 12 სექტემბერს ის ტაძრის წინ იდგა და ასე ელოდებოდა, თუ როგორ დასრულდებოდა ერეკლე მეფის ბრძოლა აღამაჰმად-ხანის წინააღმდეგ. ფეხი არ მოიცვალა, სანამ მტერი სიონს არ მოადგა. მაშინ სოლომონმა ზურგზე მოიკიდა ხელთუქმნელი ხატი და ფეხით გაუდგა გზას. ასე ჩაადწია მცხეთამდე და იქიდან უკვე ურმით წაასვენა ჯერ ანანურამდე, მერე კი – გერგეტს (კარბელაშვილი 1902: 45).

მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატისადმი, როგორც ავტორი უწოდებს: „ნათლისა ღმერთ მთავრისა თუალთ-შეუდგმელისა ხატისა უხილავისა ხატი“ – განსაკუთრებული სიყვარული ჩანს საგალობელში. ამავდროულად ისიც, რომ ავტორი ანჩისხატის ტაძრის კრებულის წევრია, რომელიც სხვებთან ერთად ევედრება მაცხოვარს, აგვაროზ მეფის დარად მოჰმადლოს სიკეთე ტაძარში მისი ხატის წინაშე მლოცველთ: „ჩვენ შემოკრებულნი ესე მონანი შენნი. ვითარცა სრულითა სასოებითა და სარწმუნოებითა შემხებელსა შენსა აგვაროზს მიმადლე კურნება სამარადისო. ეგრეთვე ჩვენცა შემხებელნი შენნი ამბორის მყოფელნი და თაყუანის მცემელნი აღგუავსენ წარმოუცალიერებელითა ნიჭითა მადლისა“.

დასკვნა. სწორედ ეს ფაქტები გვაფიქრებინებს, რომ საგალობლის ავტორი, შესაძლოა, სოლომონ ალექსი-მესხიშვილი იყოს. მან, ჰიმნოგრაფთა ჩვეული თავმდაბლობით, არ მიიჩნია თავი ღირსეულად, რათა თავისი სახელი მიეწერა ტექსტისთვის, მაგრამ მის მიერ ესოდენ სიყვარულითა და რუდუნებით

შესრულებული საგალობელი ნამდვილად იმსახურებს, რომ თაობები დატკბეს მისით.

ქვემოთ გაქვეყნებთ საგალობლის ტექსტს:

**სიტყუანი შესხმითი საუფლოსა ხელით უქმნელისა
ხატისანი:
ქმნილი ჩემ უღირსის მიერ**

შენ ხარ ხატი ღმრთისა უხილავისა, პირმო ყოველთა და-
ბადებულთა, რამეთუ შენ მიერ დაებადა ყოველივე ცათა შინა
და ქუეყანასა ზედა. ხილულნი და არა ხილულნი, ანუ საყ-
დარნი, ანუ თუ უფლებანი, გინათუ მთავრობანი. გინა თუ
ხელმწიფებანი. ყოველივე შენ მიერ დამტკიცნა, და შენ მიერ
დაებადა. შენ ხარ თავი ეკკლესიისა წმიდისა, რომელი ხარ
დასაბამი და თავი ყოველთა და ზესთა თავადი ყოველსა შინა
მთავარ:

სიღრმე და სივრცე განგებულებათა შენთა ვინ გამოიკუ-
ლიოს, უფსკრული საიდუმლოთა შენთა ვინ საცნაურ ჰყოს,
განჭურეტასა შინა დისკოსა შორის გამოკრთომილისა შარა-
ვანდისასა უძღურ იქმნეს სახედველნი, ხოლო გამოძიებასა
მიუწთომელისა გამოსაძიებელისასა უუძღურეს და დაჰხსნილ
იქმნეს გონებანი.

გონებისაგან ზესთა უსადმრთოესისა, ნათლისა ღმერთ
მთავრისა თუალთ-შეუდგმელისა ხატისა უხილავისა ხატი და
ბრწყინუალება ეგე არსთა დასაბამისა მის ხატსა შინა ნივ-
თიერსა უნივთო ეგე გამოიხატე: ხოლო ნივთიერი უნივთოსა
ზიარებითა ღმერთ ჰყავ და უნივთოსა მეორისა ნათლისა
უმაღლეს გამოაჩინე: დამდაბლდი ვიდრე ხატადმდე მონებისა
და დამონებული ბუნება ადამისი შეიმოსე, ხოლო შემოსითა
მისითა შეგვმოსე უკუდავება საუკუნო. აღიყუანე და საყდართა
ღმერთ მამისა საუკუნოსათა დასვი ზეცათა შინა.

საკვირველ არიან განგებულებანი უსაზღვროსა სიბრძნისა
შენისანი მეუფეო. განუზომელ არს კაცთმოყვარებისა შენისა
უფსკრული, გამოუკლეველ დიდებულება ქველის-
მოქმედებათა შენთა გარდამატებულ უფროს ზღვასა. ნიჭნი და
სიმდიდრენი მაღლთა შენთანი. და უფროის ქვიშისა აურაც-
ხელნი მოწყალებანი შენნი, რომელი ჰყავ ჩვენ კაცთათვის და
ჩუენისა ცხოვრებისათვის. ვინ სადა აღრაცხნეს უფროის

ცვართა ცისათა ქუელის საქმენი შენნი, ანუ რომელი ენა მეტყველთა შემძლებელ იქმნეს მითხრობად ქებულებისა შენისა, რომელი გონება იქმნეს დატევენად უსაკვირველესისა მოქმედებისა შენისა, რომელი ცნობა მისწუთეს საიდუმლოთა შენთა მიუწვთომელთა მიწვთომად, ანუ რომელი ენა იტყოდეს დაუცხრომელთა და დაუსრულებელთა ქველის-მოქმედებათა შენთა, რომელსა იქმ მარადის მოუკლებელად ჩვენ ზედა:

ამისთვის ყოვლად სახიერო მეუფეო შენისა მიუწვთომელისა და დაუსრულებელისა და გარდამატებულია მოწყალებისა ქველის მოქმედებისა მადლისა და ნიჭისა შენისა მიერ აღსავსე სძალი შენი წმიდა ესე ეკკლესია, აღვსებული სიხარულითა დღესასწაულისა შენისათა საიდუმლოთა შენთა ჰსცემს ქნარისა უმადლეს, ნესტუავს საყვირსა ხმა შუენიერსა, დაღადებს ხმასა სახარულევანსა. განსცხრების შვილთა თვისთა თანა, ფსალმუნებს მეფსალმუნისა დავითის თანა. ესრეთ „დამკვიდრებულნი და მდგომარენი შორის სახლსა შენსა გაქებდენ შენ“; და კუალად: „მოვედით და ესვედით პირსა ღმრთისასა და პირსა თქვენსა არა ჰრცხვენეს, მიიღეთ ნიჭნი მადლთა და მოწყალებათანი“: აღმოავსეთ მდინარისაგან მოუკლებელისა ცვარნი კურნებათანი: მიიღეთ მირონი წარმოუცალიერებელი მადლთა და სუფევათანი:

„აწ უკუე ჰოი მეუფეო სიქადულო ჩვენ მოსავთა შენთა, სიმტკიცეო ქალაქისა ჩვენისა. დიდებო მადიდებელთა შენთა, ყოვლად სახიერებისა წყაროო საკვირველებათა, რომელი მდიდრად აღავსებ სარწმუნოებით მთხოველთა შენისა ყოვლად უწმიდესისა და უბრწყინუალესისა დღესასწაულისა სიხარულით და სურვილით ტადარსა შინა შენსა შემოკრებულნი მედღესასწაულენი მონანი ესე შენნი. მადიდებელნი ქველის-მოქმედებათა და სახიერებათა შენთანი მადლობასა, ქებასა, გალობასა, დიდების-მეტყველებასა შენდა შევსწირავთ და აურაცხელსა მოწყალებასა შენსა მადლობით უგალობთ და გვედრებით. დავითის თანა ხმითა ვედრებისათა „უფალო, მოხედე პირსა ცხებულისა მადიდებელისა შენისასა“, განადიდე ცხოვრება მეფისა ჩვენისა ირაკლისა და ჰყავ წყალობა მისთანა სიგრძესა შინა ჟამთასა უკუნისამდე: მომადლე წინააღმდეგომთა მტერთა ზედა ძლევა და დაუმორჩილენ ყოველნი მტერნი და მბრძოლნი მისნი ქუეშე ფერხთა მისთა: შეჰმუსრენ

ქედნი უსჯულოთანი, დაეც ზახება მათი და განაბნიენ რისხეთა შენითა მაკუდინებელითა უკუნისამდე.

ხოლო მოყუარე და მადიდებელი სახელისა შენისა დედოფალი კეთილ-მორწმუნე დარეჯან მშვიდობით, სიცოცხლით, ბედნიერობით და საფარუელითა შენითა დაიფარე: და ნაყოფნი მათნი ნერგნი ღმრთის-მსახურებისა ნაკადულითა აღზრდილნი მშვიდობასა და სიგრძესა შინა ჟამსა უგნებელად დაიცევე:

და ჩუენ შემოკრებულნი ესე მონანი შენნი. ვითარცა სრულითა სასოებითა და სარწმუნოებითა შემხებელსა შენსა ავგაროზს მიმადლე კურნება სამარადისო. ვგრეთვე ჩვენცა შემხებელნი შენნი ამბორის მყოფელნი და თაყუანის მცემელნი აღგუაყსენ წარმოუცალიერებელითა ნიჭითა მადლისა. და კურნებისა შენისათა და კეთრი და ნაბრძვილნი მრჩობლთა ცხოვრებათა ჩუენთანი განგვიკურნენ, და მშვიდობასა შინა დაგვიცვენ და კეთილნი თხოვანი და ვედრებანი ჩვენნი აგვისრულენ. რაითა ვადიდებდეთ სახიერებასა შენსა თანა მამით და ყოვლად წმიდით სულითურთ აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე.

დამოწმებული ლიტერატურა:

კარბელაშვილი 1902: კარბელაშვილი პ., ძველი ანჩისხატის ტაძარი ქ. თბილისში, ისტორიული მიმოხილვა მღვდელ კარბელაშვილისა, ტფილისი, 1902.

სულავა 2003: სულავა ნ., XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია, თბილისი, 2003.